

Atatürk Dönemi İskân Kanunları

1923 Mübadele İmar ve İskân Kanunu

Atatürk döneminde iskân faaliyetlerinin başlangıcını, 30 Ocak 1923 tarihinde **Lozan**'da Yunanistan ile imzalanmış olan mübadele teşkil eder. Bir taraftan savaştan yeni çıkmış ve 500.000 muhaciri barındırmak ve diğer taraftan bunun iki katı bir muhaciri de sorunsuz bir şekilde göç ettirmek, yeni Türk devleti açısından büyük bir zorluk oluşturmuştu. Bu zorluğun üstesinden gelmek ancak çok sıkı ve disiplinli bir çalışma gerektirmiştir.

Bu sebepledir ki, bu kritik işi başarmak, iyi bir kadroya ve beraberinde teşkilata olan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Bu konuyu ilk dile getiren ise Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'dir. Tunalı Hilmi Bey, ilk iş olarak mübâdillerin iskânı ve buna dayalı olan işlerle meşgul olmak üzere bir "*Mübâdele İmâr ve İskân Vekâleti*"nin kurulmasını gündeme getirmiştir. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ile Aydın milletvekili Mazhar Bey'in Vekâletin kurulması hususunda Meclise vermiş oldukları önerge tartışılırken, Kütahya milletvekili Ragıp Bey, bir vekâletin gerekliliğini "*...Şu kısa maruzatımla dahi sabit olmaktadır ki, bu muazzam iş için daimî surette bir vekâlet lâzım ve elzemdir.*" Sözleriyle ifade etmiş ve bu görüşler neticesinde vekâletin kurulması yolunda bir önerge Meclise verilmişti.

Kanunun Amacı: Mübadele ve İskân kanununu hazırlamak maksadıyla meclise verilen önergede, memleketin genel vaziyeti değerlendirilerek bu denli yoğun ve zor bir işin altından ancak bir vekâlet kurulmakla kalkılabileceğinden bahisle, hükümeti meşgul eden en önemli meselenin mübadele, imâr ve iskân işi olduğu belirtilmiştir. Buna binaen yeni bir vekâletin kurulması istenmiş, bunun ardından bir kanun layihası hazırlanarak Meclise sunulmuştu. Mübâdele, İmâr ve İskân Vekâletinin kuruluşu hakkındaki tasarının ardından, bir Vekâlet kurulması kabul olunmuştu. "*Mübâdele İmâr ve İskân*" işleriyle meşgul olmak üzere 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan Vekâletin görevleri ve buna bağlı olarak iskân kanununun amacı;

"Mübâdeleye tâbi ahâlînin Türkiye'ye nakilleri, bunlardan ihtiyacı olanların iskele ve yollarda geçim ve barınmalarını ve verimli olan iskân mıntıkalarına sevklerini ve iskânlarından itibaren iki ay geçimlerini temin ve düşman istilâsı sebebiyle harap olan yerlerin imârını hazırlamak. Bunun yanında ihtiyaç görüldükçe ortaya çıkan talep üzerine bütün gayr-i menkul emvâli metruke, Mübâdele ve İskân ve İmâr Vekâleti emrine verilecektir. Yine vekâlet, mübâdeleye tâbi kişilere ait olup sayımı bir mukaveleye dayanmaksızın işgal edilmiş bulunan emvâl-i metrûkeyi idare etmek hakkına sahiptir. Yine 1919 senesi başlangıcından sonra yerleştirilmiş olan muhacirleri hal ve sanatlarına göre icap eden yerlere nakil ve iskân etmek" şeklinde sıralanmıştır.

Kanunun Uygulanışı: 13 Ekim 1923 tarihinde, yaklaşık 6 milyon lira bütçe ile kurulan vekâletin ilk vekili olarak henüz 29 yaşında olan İzmir Milletvekili **Mustafa Necati** seçilmişti. Vekâletin kurulması ve iskânın genel esaslarının tespit edilmesinin ardından, önündeki en büyük sorunlardan birisi, gelecek mübâdillerin nerelere ve ne şekilde yerleştirilecekleri olmuştur. Vekâletin çalışmaları neticesinde Türkiye on iskân mıntikasına ayrılarak imâr ve iskân mıntika müdürlükleri kuruldu. Mübâdele Antlaşması'nın imzalanması ve ardından kurulan vekâlet, hemen işe girişmiş ve Yunanistan'ın pek çok yerinden gelerek limanlarda bekleyen mübâdilleri taşımaya başlamıştı. Taşıma işleminin başlamasından evvel, iskân mıntıkları tespit edilerek hangi yöreden gelenlerin hangi mıntikalara iskân edilecekleri kararlaştırılmıştı. Buna göre iskân işlemleri yapılırken şu hususlar dikkate alınmıştır:

a. Göçmenlerin geldikleri yörelerin coğrafya özellikleri, iklim ve toprak koşulları.

b. Türkiye'ye gelmeden önceki uğraş alanları.

c. Alıştıkları tarım biçimi, türleri ve uzmanlık dalları.

d. İllere alelacele gönderilen sorulara alınan cevaplara göre nerelerde muhacir yerleştirme imkânının bulunduğu.

Mübâdillerin taşınmaya başlamasıyla birlikte onların özellikle de sağlıklarının korunmasına dikkat ediliyordu. Mübâdele suretiyle geleceklerin fennî temizlikleri sağlandıktan sonra hazırlanacak olan misafirhanelere yerleştirileceklerdi. Bu misafirhanelere gelecek muhacirlerin kimlikleri kayıt ve tespit edilerek imâr ve iskân komisyonları tarafından vekâletçe tayin edilecek iskân mıntikasındaki şehir, kasaba ve köylere sevk ve iskânları sağlanacaktı. Bulaşıcı hastalık veya normal bir hastalık sahibi olanlar hastanede tedavi olunacak, hafif hastalar için **Hilâl-i Ahmer**'in yardımı yeterli gelmezse bir revir tesis edilecekti.

O dönem göz önüne alındığında, Mübâdele, İmâr ve İskân Kanununun, vekâlete önemli görevler yüklemiş olduğu görülür. Kanun, mübâdil, gayr-i mübâdil, mülteci ve harikzedeleri içine almakla beraber, her tarafı harap olan memleketin imârî işini de üzerine almıştı. Mübâdele suretiyle gelenler arasındaki muhtaç miktarı önemli sayıdaydı. Bunların hemen hepsinin geçimlerini vekâletin yüklenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Gerçi kafilelerin gelişinde Hilâl-i Ahmer tarafından yardımlar yapılmışsa da, imkân görülemeyen yerlerde ve iskân mıntıklarında bu vazife yine vekâlete kalmıştı. Bu dönemde Mustafa Necati'nin çalışmaları, bu işin altından kalkma adına başarı göstermiş ama çeşitli aksaklıklar sebebiyle de eleştirilere maruz kalmıştır. Bütün bunlarla birlikte Yunanistan'dan 400 binin üzerinde mübadil Türkiye'ye getirilirken, 1 milyonun üzerinde Yunan mübadil de Türkiye'den Yunanistan'a göç ettirilmiştir.

Kanunun Sonuçları ve Vekâletin Kaldırılması: 1923 yılında imzalanan nüfus mübâdelesini antlaşmasının hem Yunan, hem de Türk hükümetleri açısından büyük sorunlar doğurduğu ortadadır. Fakat bu olayın Yunan hükümeti ve Türk hükümeti üzerindeki etkileri farklı olmuştur. Çünkü Yunanistan'a giden yaklaşık 1.2 milyonluk bir mübâdil vardı ki, bu da oranın nüfusunun yaklaşık dörtte birini teşkil etmekteydi. Türkiye'ye gelen 400.000 civarındaki mübâdilin ise ülke nüfusu üzerinde aynı derecede bir etkisinin olduğu söylenemez.

Yunanistan'ı terk eden Türk mübâdillerin bıraktıkları haneler ve bütün binalar, hiçbir

zarara uğramadan Yunanlıların eline geçmiş olduğu gibi, Türk mübâdillerin çift hayvanları,

ziraat aletleri ve bütün üretim vasıtaları çok ucuz bedellerle Rum mübâdiller elde etmiştir. Bu

durum, Rum mübâdillerinin hükümetin büyük bir yardımı olmadan üretici duruma

gelmelerine sebep olmuştur. Böylece Yunanistan'a gelenler bütün hayvanlarını ve taşınabilir mallarını beraber götürmüşlerdir ki, Türk mübâdillerden bu şekilde gelen hiç yoktu.

Bütün bunlar dikkate alındığı zaman nüfus mübâdelesini ve iskân kanununun Türkiye açısından etkileri şöyle sıralanabilir:

a- Ekonomik açıdan gidenlerin ticaret ve sanayi ile uğraşması, bunun yanında gelenlerin ise çoğunlukla çiftçi olması sebebiyle, mübâdele iktisadî anlamda Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir.

b- Çok kültürlü yapısıyla pek çok karışıklığa şahit olmuş olan Türkiye, mübâdeleyle birlikte homojen bir Türk toplumu ve kültürü ortaya çıkarmıştır.

c- Savaşlar sonucu toprak kaybının yanında nüfus kaybına da uğrayan ülkede nüfusun artması sağlanarak askeri açıdan avantaj elde edilmiştir.

d- Mübâdeleyle gelenlerin Türk kültürüne uyumları ilk başta sorun oluşturarak yerli halk ile çeşitli problemlerin ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

e- Savaştan yeni çıkmış bir ülkenin ilk planda 500.000 civarında bir mübâdili âdî iskâna tâbi tutması mâlî anlamda büyük bir külfet oluşturarak hem devleti, hem de vatandaşını sıkıntıya sevk etmiştir.

1924 yılına gelindiğinde, mübâdele işinin hafiflemesi de göz önüne alınarak çeşitli eleştirilere maruz kalan vekâletin kaldırılması gündeme gelmişti. Ertuğrul Mebusu Doktor Fikret ve Dersim Mebusu Feridun Fikri Beyler; Mübâdele, İmâr ve İskân Vekâletinin kaldırılması ve bu vekâletin görevinin Genel Müdürlük teşkilatıyla, Dâhiliye Vekâletine devri hakkında 5 Kasım 1924 tarihinde; *“Vekâletin idaresi açısından zorlukların gözlemlenmesi ve kurumda çalışan memurların farklı vekâletlerin bünyesinden tayin edilmiş olmasından dolayı bu şekilde geçici bir çözümün yerine daimî bir teşkilatın daha faydalı olacağı”* görüşünü ileri sürerek kanun teklifi vermişlerdir.

Mübâdele, İmâr ve İskân Vekâletinin kaldırılmasına yönelik bu görüşün ardından, bir kanun tasarısı hazırlanmıştı. Beş maddeden oluşan bu tasarı mecliste tartışılarak kanun haline getirilmişti. Mübâdelenin tamamlanması ve verilen teklifler üzerine bu vekâlet 11 Kasım 1924 tarihinde “Genel Müdürlüğe” dönüştürülmüş, Dâhiliye Vekâletine bağlanmıştır. Artık imâr ve iskân işleri bu vekâlet tarafından yürütülecekti.

1926 Tarihli İskân Kanunu

Kanunu Amacı: Atatürk döneminde izlenen iskân politikasının başlıca iki temel hedefi vardı. Birincisi; Türk kültürünü kuvvetlendirmek, bunun için de memlekete Türk kültürüne bağlı muhacir getirtmek, Türk köylülüğünü sıklaştırmak ve Türk kültürünü sağlamlaştırmaktı. İkincisi, ekonomik, siyasal ve askerlik bakımlarından memlekette nüfusun dağılışı şeklini değiştirmektir. Bunun için ise, mesela topraksız veya az topraklı çiftçileri yaşama şartlarının iyi bulunmadığı köyleri daha iyi yerlere taşımak, kültür, siyasal ve askerlik bakımlarından da bazı yerleri boşaltmak olarak sıralanabilir. Bunun yanında o dönemde yapılması lazım gelen işler ve yenilikler *“dağınık ve ufak köyleri birleştirmek, köylüyü faizcilerin elinden kurtararak, şehir iktisadiyatında otomatik hareket eder bir duruma sokmak, hükümetle köylü arasındaki bütün münasebetleri vasitasız yaptırmak”* gibi hedefler bulunmaktadır.

Bu dönemde iskana yönelik ilk ciddi çalışma, 1926 tarihinde yayımlanmış olan 885 sayılı iskân kanunu olmuştur. 1 Ağustos 1926 tarihli bu kanuna göre, memleket dâhilindeki; seyyar aşiretlerle bütün göçebelerin, sıhî durum sebebiyle nakilleri icap eden köylülerin, dağlık ve ormanlık yerlerde ulaşım vasitasından mahrum olan köylülerin, münasip ve müsait yerlere iskânı, bazı köylerin münasip merkezler etrafında toplanması, casusluklarından şüphe edilen kişilerin hudutlardan uzaklaştırılması gibi çalışmalar yapılacaktı. Buna binaen, Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde yerleşmek amacıyla dışarıdan tek tek veya toplu halde gelmek isteyenlerden; Türk kültürüne dâhil olmayanlar, sirayet dönemindeki frengililer, askerî ve siyasî suçlar müstesna olmak üzere cinayetle mahkûm olanlar, anarşistler, casuslar, vb. memleket dışına çıkarılmış olanlardan başkası, hükümetçe alınan kararlara uygun yerlerde iskân olunabileceklerdi. Pomaklar, Boşnaklar, Tatarlar Türk kültürüne dâhil kabul edilmekte ve önceden Türkiye’ye gelerek tescil edilmiş olan Arnavutların, dışarıda kalan ailelerin kabulü hakkındaki müracaatları da yerine getirilecekti

Kanunu Uygulanışı: 1926 tarihli iskân kanununa bağlı olarak yapılan iskân çalışmalarının ardından, çeşitli eksiklikler göze çarpmıştır. Bu sebeple 3 Haziran 1933 tarihinde yeni bir çalışma daha yapılmıştır. Bu çalışmayla nüfusu yoğun

olan yerlerden, nüfusu az olan yerlere göçmek isteyenlere nakil ve iskân bakımından kolaylıklar tanınmıştır. 1926 ve 1933 senelerinde yapılan çalışmalara dayanılarak, bu dönem içerisinde ülke içerisindeki halkın bir kısmının, yine ülke içerisindeki daha uygun yerlere nakilleri yapılmıştır. Nitekim bu dönemde neredeyse dış iskân kadar iç iskân da önemli bir faaliyet alanı olarak dikkat çekmektedir.

885 sayılı kanun, devletin muhacir iskânı işlerinde takip edeceği siyaseti çok açık ve kapsamlı surette ifade etmişti. Dışarıdan geleceklerin genellikle kabullerinden ortaya çıkacak zararlar, bunlar hakkında her yerde olduğu gibi özel bir kanun hazırlama gereğini ortaya çıkarmıştı. Mecburi göç ve iltica edenlere kapılarını daima açık bulunduran Türkiye Cumhuriyeti, onların rahat şekilde yaşamlarını sürdürmeleri ve üretici konuma geçmeleri için çeşitli hükümler koymuştu. Eskiden beri düşünülen göçebe aşiretlerin yerleştirilmesi, geçimlerini teminden mahrum dağınık yerler halkının iskânı gibi işler yapılmaktaydı. 885 sayılı kanunun içeriğinde yer alan bu işlerin ifade edildiği madde ise 3. maddesidir.

1926 tarihli iskân kanununun 3. maddesine göre, memleket içerisinde göçebeliliği kaldırmak, sıhhat veya geçim sebepleriyle bazı köy ve evleri başka yerlere götürmek, dağınık köyleri toplamak ve casusluklarından şüphe edilenleri memleketin iç kısımlarına almak lazım gelmekteydi. Daha sonra nüfusu yoğun olan yerlerden, nüfusu daha az yoğun olan yerlere göçmek isteyenlerin iskânı da buna dâhil edilmişti. Aşiretlerden yalnız 5.544 nüfuslu 1.260 aile iskân olunabilmiştir. Bu ise toplamın %3'üne tekabül etmekteydi.

Ülke içerisinde dağınık vaziyette bulunan aşiretlerden bazıları da mevcut çiftliklere, bazıları mübâdillerden kalan yerlere, bazıları da boş durumda bulunan arazilere iskân edilmişlerdi.

İskân Kanununun Sonuçları: İç iskân çalışmalarında göçebelilik, çağdaş bir devlet olmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin vasfı olamazdı. Ayrıca göçebe halde bulunan aşiret ya da aileler, toplumsal bir sorun olmalarının yanında, iktisadî açıdan da ülke ekonomisine kazandırılması gereken önemli bir unsur olarak görülmüştür. Bu amaçla ülke içerisinde göçebe vaziyette bulunan grupların iskânı beklenmeden yapılmıştır. Göçebelilerin iskânı yapılırken mümkün mertebe göçebe vaziyette yaşadıkları yerlere yakın alanlar iskân sahası seçilmiştir. Yine büyük çoğunluğu hayvancılıkla geçinen bu gruplar geçim vaziyetleri göz önünde tutularak merası olan yerlere yerleştirilmişlerdir.

1927 nüfus sayımında, Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünün göçebe olduğu anlaşılmıştı. Genel nüfusun %80'inin yaşadığı bu oranın en çok şehirleşmiş yerlerdeydi. Ülke nüfusunun %80'ine yakınına oluşturan kırsal nüfusun yarısına yakını da göçbeydi. Nüfusun bu kesiminin denetim altına alınması ve devlet ekonomisine katkı sağlaması için bazı önlemlerin alınması gerekmekteydi. Göçebe nüfusun yaşam biçimi millet oluşumuna ve çağdaşlaşma çalışmalarına uygun değildi. Bu nedenle hükümet, çıkarmış olduğu bu kanunla, göçebe yaşam biçimine son vermeye ve yerleşik hayata mecbur kılmaya çalışmıştır. Yapılmış olan bu iç iskânlara bakıldığında, hükümetin bu konuda çok ısrarlı olduğu göze çarpmaktadır. Hatta 885 sayılı kanundan sonra hazırlanmış olan 2510 sayılı kanun da, bu göçebe yaşama bir son vermek istemiştir.

1934 Tarihli İskân Kanunu

Kanunun Amacı: İskân işinin düzenli bir şekilde başarıya ulaşabilmesi için, yerleştirilecek olan insanların her şeyden önce belli kültür düzeyini, sanatını, karakterini ve sonrada yerleştirilecek olan yerin tabii ve ekonomik şartlarını bilmenin yanında, bu şartlara göre uygun olan iskân sisteminin de iyi seçilmiş olması gerekiyordu. Bu nedenle hükümet, daha önceden karşılaşmış olduğu sıkıntılara tekrar mâruz kalmamak amacıyla bir kanun hazırlama gereğini

duymuştur.

Bu kanunun hazırlanmasının gerekçesine bakıldığında; 1933 yılından itibaren başlayan dış göçlerin büyük etkisi vardır. Ayrıca bu göçler bizzat devlet tarafından da desteklenmekteydi. Öyle ki, Türkiye'nin dışarıda kalan unsurlarını millî sınırlar içinde toplamakta şu açılardan fayda görülmekteydi:

1. Boş topraklarını işletmek ve nüfusunu çoğaltmak.
2. İçerideki unsurları temsil etmek.
3. Dışarıda ve bilhassa Balkanlarda kalan unsurlarını kurtarmaktır.
4. Ülke içerisinde mevcut olan büyük toprak parçalarının ya kullanılmamakta olması ya da toprak ağalarının elinde toplanmış olması, sebebiyle toprak sorununa çözüm bulmaktır.

1934 tarihli iskân kanunu, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın ifade ettiği gibi, dört ana derde çare bulmak gayesindeydi. Bunlar: *nüfus, muhaceret, göçebelik ve toprak meselesidir*. Nüfusun sayısını artırmak nasıl bir iş ise, bu sayıdan istifade etmek ve onun sayısını çoğaltmak da o kadar önemli bir işti. İç ve dış göçleri düzenlemek, aşiret ve göçebe hayatına son vermek, milli bünyeyi kemiren büyük mahzurların önüne geçilmesi, yapılacak önemli işlerdendi. Ömer Celal'in *Ziraat ve Sanayi Siyaseti* adlı eserinde belirttiği gibi, *14 Haziran 1934 tarihli iskân kanunu Türk iskân siyasetinin bir dönüm noktasını, daha doğrusu hakiki bir iskân siyasetinin temelini ve başlangıcını teşkil etmekteydi*. Bu tarihe kadar geliş güzel ve plânsız olarak yapılan iskân işleri, bu kanunla ekonomik, sosyal ve ulusal gayeler gözetilen şuurlu bir siyasetin çerçevesine girmişti. Bu sebeple, iç ve dış birçok meseleden sonra normal bir sistem altında millî bünyeyi koruyarak, nüfusun kemiyet ve keyfiyet itibarıyla daha iyi bir duruma getirmek hedeflenmiştir. Bunun için ise, nüfusun en başta daha homojen bir yapıya kavuşturulması açısından iskân işinin hangi kesimleri kapsadığı yönünde maddeler yazılmıştı.

2510 sayılı kanun hazırlanırken, muhacir ve mültecilerin tanımları yapılmış ve bunların kabul şartları belirlenmişti. Muhacir olarak nitelenen ve Türkiye'de yerleşmek maksadıyla dışarıdan, tek veya toplu gelmek isteyen Türk soyundan, meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, bu kanunun hükümlerine göre, Dâhiliye vekilliğinin emriyle kabul olunacaktı. Ayrıca Türkiye'de yerleşmek maksadıyla olmayıp, bir zaruret haliyle geçici olarak oturmak üzere sığınan mülteciler de, Türkiye'de yerleşmek isterler ve bunu yazı ile buldukları yerin hükümetine bildirirler ise muhacir muamelesi görecektlerdi. Bunun yanı sıra, Türk kültürüne bağlı olmayanları, Türkiye'ye hicret edemeyecekler arasında görmekteydi. Burada görüldüğü üzere ülke güvenliği ön plana alınarak böyle bir madde hazırlanmıştı.

2510 sayılı kanun, aynı zamanda geniş miktarda ve ana dilleri Türkçe olan, Türk soyundan bulunan muhacirlerin, Türkiye'ye gelmelerini ve yerleşmelerini temin ediyordu. Göç akınının, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan geniş diyebileceğimiz bir tarzda başlamıştı. Bunun için, mübadele döneminde yaşanmış olan ailelerin farklı yerlere yerleştirilmesi ve bunun ardından ailedeki parçalanmalar ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bilhassa bu sebebe dayanarak ailelerin iskân alanlarından firarının önüne geçilmesi büyük bir ehemmiyet arz etmekteydi.

Bu kanunda; karı ve kocanın bir aile olarak iskân edileceği, evlenmemiş çocuklar, çocuksuz erkek ve kadın dullar, ana ve baba ile veya bunlardan sağ olanı ile birlikte iskân görecektlerdi. Anasız ve babasız torunlar dede ve büyük analarıyla veya bunlardan sağ olanıyla birlikte iskân edilecekleri ancak torunların hisselerinin tapuda kendi adlarına

yazılacağı ile anasız ve babasız çocukların birlikte bulunduğu ve yaşadığı kan, civar ve yakın akrabalarıyla birlikte yerleştirileceği ve bunların da hisselerinin tapuda kendi adlarına yazılacağı belirtilmişti. Yine evli çocuklar ve evli torunların, başlı başına bir aile olarak iskân görecekları; Türk muhacir ve mülteciler hısım ve akrabalarının buldukları yerde iskân olunacakları belirtiliyordu.

1934 tarihli bu kanunun hedeflemiş olduğu en önemli esaslardan bir diğeri; hükümetçe naklettirilenler veya istekleriyle göç edenler bir yıl içinde eski yerlerindeki menkul ve gayrimenkul mallarını tasfiye etmeye mecburdular. Bunun yanında Balkanlardan ve diğeri yerlerden gelecek olan muhacirlerin zorluk çıkarılmadan kabul edilmesi amaçlandığı için bunlara vergi kolaylığı da getirilmişti. Örneğin 25 Ekim 1935 tarihinde kabul edilen 2837 sayılı kanunla 21.6.1934 tarihinden evvel gelen muhacir ve mülteciler hiç bir harç ve vergiye tabi tutulmaksızın, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki sene içinde kanunî mevzuata göre nüfus kütüğüne kaydolunacaktı.

Kanunun Uygulanışı: 2510 sayılı kanunun çıkarılmasıyla birlikte yapılan çalışmalarda nüfus mıntıkaları oluşturulmuş, hükümet çeşitli yardımlar yaparak muhacir, mülteci vb. gurupları toprağa bağlamaya çalışmış ve bunun yanında iskân işinin nasıl yapılacağı ve bundaki hedefler belirlenmişti. Çünkü bundan önce uygulanmış olan iskân faaliyetlerinde karşılaşılan olumsuzlukları bertaraf etmenin ancak geniş kapsamlı bir iskân kanunuyla mümkün olacağı anlaşılmıştı.

Kültür ve nüfus siyaseti açısından büyük bir önem taşıyan 2510 sayılı kanunun, uygulanması yönündeki çalışmaların en önemli kısmını; hangi nüfusun nerelerde ve nasıl yerleştirileceğinin tespit edilerek, bunun haricinde bir yerleştirmenin yapılmaması anlamına gelen nüfus mıntıkaları oluşturmak olmuştur. 1934 tarihli iskân kanununa göre Türkiye, iskân bakımından üç çeşit mıntıkaya ayrılmıştı:

1 numaralı mıntıklar: Türk kültürlü nüfusun yoğunluğu istenilen yerlerdir.

2 numaralı mıntıklar: Türk kültürünü temsili istenilen nüfusun, nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı mıntıklar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve güvenlik sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikameti yasak edilen yerlerdir.

Bu kanunla çeşitli aileler yerlerinden alınmak suretiyle 2.168 ailede 11.716 nüfus çeşitli vilayetlere nakledilmişti. Bu yerleştirme sonucunda ise asırlardan beri devam etmiş olan aşiret usulü ebediyen lağvedilmiş ve zararlı etkileri ortadan kaldırılmış olacaktı. Gerek içeride ve gerekse dışarıdan gelenlerin iskânı ile edinilmiş tecrübelerin ardından zararlı tesirlerinden çekinilen bir kısım kişilerin de Türkiye’de iskân edilemeyecekleri yönünde karar alınmıştı.

Bu kanundaki çalışmalardan birisi de Türk kültürüne mensup olmayan gurupların ayrı birer kasaba ya da köy gibi yerleşim yeri kurmaları, bu gibi yerlerde çoğunlukta bulunmalarının önüne geçilmesi olmuştur. Kanunun 11. maddesine göre; anadili Türkçe olmayanlardan toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına mahsus kılmaları yasak edilmişti. Bunun yanında, kasaba ve şehirlerde yerleşen yabancıların sayısı belediye sınırları içindeki nüfus miktarının yüzde onunu geçemez ve ayrı mahalle kuramazlardı. Kanunun bir diğeri yönü de 1930’lu yıllarda gelmeye başlayan muhacirlere yapılacak yardımları esas almasıdır.

1934 yılında muhacirlerin gelmeye başlamasıyla birlikte onlarla ilgili çeşitli düzenlemelerde yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerden birisi, muhacir ve mültecilerin getireceği malların gümrük vergisinden muaf tutulmasıyla ilgilidir. Kanuna göre, muhacirler getirdikleri mallar hakkında gümrüğe bir beyanname vereceklerdi. İstanbul piyasasında

toptan fiyatlara göre takdir edilecek 6 bin liralık ziraî ve 12 bin liralık ticarî mal gümrüksüz girecekti. Bu nedenle muhacirlere yardım yönündeki en büyük çalışma ve ilk çalışma ise 2510 sayılı kanunun hazırlanması ve yürürlüğe konması olmuştur.

Atatürk'ün 1 Kasım 1936 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Beşinci Dönem, İkinci toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında da Türkiye'ye gelen muhacirlerin yerleştirilmesi ve onlara yapılan yardımlarla ilgili konuşmasında *"Anavatana yeni kavuşan vatandaşlarımızın iskânı başlıca işlerimizdendir. Göçmenleri iyi yerleştirmek ve süratle üretici kılmak için onları yeterli derecede donatmaya çalışıyoruz. Aldığımız neticeler ümit vericidir. Bu millî meseleye tahsis edebildiğimiz vasıta derecesinde, fakat ara vermeksizin devam edeceğiz."* Diyerek muhacirlerin iskânına verdiği önem ve aynı zamanda bu iskânı adeta milli bir mesele olarak kabul etmesi, işin ciddiyetini ortaya koymaktadır. İskan işinin hedefine ulaşmasının en önemli şartı ise gelen muhacirlerin bir an evvel üretici konuma geçmek suretiyle ülke ekonomisine katkı sağlamalarıdır. Buna istinaden kanunun 17 ve 18. maddeleri muhacirlere yapılacak yardımlar hakkındaydı.

Kanununun çözüm getireceği meselelerden biri de, hiç şüphesiz toprakla ilgiliydi. İskân işlerini zorlaştıran ve tapusuz zannedilen arazi üzerinde, bir zaman sonra başkasının hak iddia etmesi, karşılaşılan önemli sorunlardandı. Çok kez görülen bu olaylarda sahipsiz arazi, muhacirler tarafından mâmur hale getirildikten sonra, elinde tapusu olan başka bir kişinin eline geçmekte, bu durum yüzünden de düzenli bir iskân çalışması yapılamaz hale gelmekteydi. Aynı suretle bu kanunla, dışarıdan gelecek göçmenlerle içerideki göçebelerin toprağa bağlanarak üretici duruma getirilmesi, millî kültürün yayılması için bir taraftan diğer tarafa göç ettirilecek olanların topraklandırılması için devlete ait bulunan veyahut kamulaştırılma yoluyla elde edilecek toprakların dağıtılması hususlarına ait hükümler konulmuştu.

2510 sayılı kanunun hedeflerinden bir diğeri, Türk kültürünü hakim kılmak olarak nitelendirilebilir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte millî devlet olma ve Türk kültüründen olan vatandaşları yurt içinde toplama olarak nitelendirebileceğimiz iskân çalışmaları bağlamında dışarıdan göçler sürekli teşvik edilmekteydi. Öyle ki bu durum bir İngiliz raporunda *"Osmanlılık reddedildiğinden ve hilafet yıkıldığından beri, Türkiye'nin siyaseti Türk olmak ve Türk kazanmaktır."* Şeklinde ifade edilmiştir. 2510 sayılı kanunun 3. maddesine göre, Türkiye'de yerleşmek amacıyla dışarıdan tek tek veya toplu olarak gelmek isteyen Türk soyundan, meskûn veya göçebe aşiretler ve fertler ile Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, İçişleri Bakanlığı'nın emriyle kabul edileceklerdi. Muhacir olarak adlandırılmış olan bu gibi kimseler Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Sovyet Rusya gibi ülkelerden gelen göçmenlerdi. Hükümet bunların Türkiye'ye gelmesini özellikle teşvik etmişti. Buna göre Cumhuriyet hükümetinin iskândaki amacı, gerek yurt dışından gelen dağınık Türkleri toplayarak gerekse yurt içinde göçebe bir hayat süren halkını bir araya getirmek suretiyle, ortak bir kültür etrafında toplanmak istenmiştir. Bu durum 2510 sayılı kanunun encümen mazbatasında açık şekilde ifade edilirken şu görüş öne sürülmüştü:

"Öteden beri Türk kültürüne uzak kalmış olanların ülkede yerleşerek onlara Türk kültürünü benimsetmek için devletin yapacağı işler bu kanunda açıkça gösterilmiştir. Türk bayrağına gönül bağlamamış iken Türk yurttaşlığını, kanunun ona verdiği her türlü hakları kullanmakta, onları Türkiye Cumhuriyeti uygun göremezdi. Bunun içindir ki, bu gibileri Türk kültüründe eritmek ve onları Türk oldukları için daha sağlam yurda bağlamak yollarını, bu kanun göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinde, Türküm diyen herkesin bu Türklüğü Devlet için belli ve açık olmalıdır."

Bu dönemin iskân hedefinin temelini oluşturan ve Kütahya mebusu Naşit Hakkı'nın da dediği gibi, *"Türk toplumsal varlığı, esasen kendisine yakıştırmamış olduğu bir tezat manzarasından kurtulacak, dil, kültür ve ülkü birliği ile*

birbirine kaynaşmış olan milyonların arasında velev ki pek azlıkta olsa bu gayritabiilik tarihe intikal edecekti.” Aslında burada en canlı ve köklü düşünce olarak yapılacak iş, yerleştirmenin belirli bir program dahilinde yapılmış olmasıdır. Bunun için yapılan iki iş vardır ki; bunlardan birincisi iç iskân, ikincisi ise dışarıdan getirilenlerin iskânıdır. Ancak bu sayede ortak bir kültür etrafında toplanılabileceği düşünülmüştür. Nitekim 2510 sayılı yasada da hem iç iskâna yönelik, hem de Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya gibi ülkelerden gelen nüfusun teşvik edilmesine yönelik maddeler vardır.

Kanunun sonuçları: Bu dönemde Rumeli’den Anadolu’ya gelen muhacirler, yerleştikleri yerlerde Müslüman olmayan nüfus kesimlerine karşı, Anadolu’nun Müslüman nüfusunu oran olarak artırmışlardı. Bu durum, homojen bir devlet düşüncesinin kolaylaştırılması demektir.

Muhammed SARI

KAYNAKÇA

Arşivler

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

272.12/ 50.109.10.

272.12/ 60.171.2.

272.65/ 6.3.7.

30.10/ 124.885.4.

30.18.1.1/ 7.38.9

30.18.1.2/ 22.57.2.

30.18.1.2/ 23.68.12.

30.18.1.2/ 25.2.2.

30.18.1.2/ 26.12.15.

30.18.1.2/ 28.38.20.

30.18.1.2/ 30.53.1.

30.18.1.2/ 36.39.4.

30.18.1.2/ 40.78.2.

30.18.1.2/ 40.78.8.

30.18.1.2/ 41.81.11.

30.18.1.2/ 45.36.20.

30.18.1.2/ 45.37.1.

TBMM Arşivi

Kayıt Nu: 2/691, Dosya Nu: 352.

Kayıt Nu: 1/345, Dosya Nu: 368.

Resmî Yayınlar

Ayın Tarihi.

Düstur

Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hûlasası, Nüfus Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1935.

Geçen Yıllarda Yapılan ve Gelecek Yıllarda Yapılacak Olan İşler Hûlasası, Dahiliye Vekâleti Yayını, Ankara 1938.

İskân Hakkındaki 2510 Sayılı Kanuna Ek Kanun, T.C. Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü Yayını, Ankara 1935.

İskân Kanunu, Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi.

Devre: II, İçtima: I, C. II, Ankara (tarihsiz).

Devre: II, İçtima: I, C. III, Ankara (tarihsiz).

Devre: IV, İçtima: III, C. XXIII, Ankara 1934.

Gazeteler

Akşam

Nu: 5701, 23 Ağustos 1934.

Cumhuriyet

Nu: 2859, 5 Mayıs 1932.

Nu: 3653, 8 Temmuz 1934.

Hâkimiyet-i Milliye

Nu: 5020, 20 Temmuz 1935.

Nu: 4647, 1 Temmuz 1934.

Nu: 4638, 22 Haziran 1934.

Son posta

Nu: 1305, 12 Mart 1934.

Tevhid-i Efkâr

Nu:3855-827, 14 Teşrin-i Evvel 1923.

Ulus

Nu: 5031, 1 Ağustos 1935.

Araştırma-İnceleme

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayını, İstanbul 2001.

ARI, Kemal, **Büyük Mübâdele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

ARIKAN, Zeki, "Milli Mücadele'nin Bir Öncüsü: Mustafa Necati", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.I, S.2, İzmir 1992.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997.

Babuş, Fikret, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.

Barkan, Ömer Lütfi, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

BEŞİKÇİ, İsmail, **Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama: I Kürtlerin Mecburi İskânı**, Komal Yayınları, İstanbul 1977.

GERAY, Cevat, "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", **Amme İdaresi Dergisi**, C.3, S.4, Aralık 1970.

H. Nuri, **İskân ve Muhaceret**, (Yayınevi yok), İstanbul 1934.

İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul 1932.

Kadri Kemal, "Anadolu'nun Doğusunda Köy İçtimaiyatı", **Yeni Türk Mecmuası**, C.I, S.10, Temmuz 1933,

KÖKDEMİR, Naci, **Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Kılavuzu**, (Yayınevi Yok), Ankara 1952.

Ömer Celal, **Ziraat ve Sanayi Siyaseti**, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1934.

PEKEL, Galip, "İskân ve Muhaceret I", **Siyasî İlimler Mecmuası**, S.83, Aralık 1938.

————, "İskân ve Muhaceret II", **Siyasî İlimler Mecmuası**, S.84, Ocak 1939.

SARI, Muhammed, **Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar-İskan Faaliyetleri (1923-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

ŞAPOLYO, E. Behnan, "Mustafa Necati", **Türk Kültürü**, C.8, S.87, Ocak 1970.

26/09/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-iskan-kanunlari/?pdf=3831> adresinden erişilmiştir